

УДК 339.9

Бондарець М.В.
кандидат економічних наук
Інституту всесвітньої історії
Національної академії наук України

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ ТРАНЗИТИВНИХ КРАЇН

EVOLUTION OF THE CONCEPTS OF NEO-INDUSTRIALIZATION OF TRANSITIVE COUNTRIES

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано еволюцію концепцій неоіндустріалізації транзитивних країн на макро- та мікрорівні. Розкрито особливості головної стратегії неоіндустріалізації на мікрорівні – вертикальної інтеграції виробничих та бізнес-процесів, та на макроекономічній інтеграції на рівні держав та регіональних об'єднань. Доведено, що головною антикризовою стратегією розвитку транзитивних країн є структурна та інституціональна неоіндустріальна модернізація економіки, яка передбачає її диверсифікацію та перехід на інноваційний шлях розвитку.

Ключові слова: неоіндустріалізація, модернізація, деіндустріалізація, вертикальна інтеграція, інноваційний розвиток.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализована эволюция концепций неоиндустриализации транзитивных стран на макро- и микроуровне. Раскрыты особенности главной стратегии неоиндустриализации на микроуровне – вертикальной интеграции производственных и бизнес-процессов, и на макроекономической интеграции на уровне держав и региональных объединений. Доказано, что главной антикризисной стратегией развития транзитивных стран является структурная и институциональная модернизация экономики, которая предусматривает ее диверсификацию и переход на инновационный путь развития.

Ключевые слова: неоиндустриализация, модернизация, деиндустриализация, вертикальная интеграция, инновационное развитие.

ANNOTATION

The article analyzes the evolution of concepts of neo-industrialization of transitive countries at the macro and micro levels. The features of the main strategy of neo-industrialization at the micro level – vertical integration of production and business processes, and at the macroeconomic integration at the level of states and regional associations are showed. It was proved that the main anti-crisis strategy of transitive countries is the structural and institutional neo-industrial modernization of economy that provides its diversification and transition to the innovative way of development.

Keywords: neo-industrialization, modernization, deindustrialization, vertical integration, innovation development.

Актуальність проблеми. Особлива актуальність проблеми полягає в тому, що в процесах переходу від командно-адміністративної економічної системи до ринкової системи транзитивні країни, зокрема країни СНД, в результаті грабівницької «прихватування» пережили небачені в історії процеси деіндустріалізації і промислового спустошення. Зруйнована промислова система, відсутність або неефективність ринкових механізмів та інститутів вимагають від урядів цих країн створення і реалізації особливих, специфічних мобілізаційних систем та застосування стратегій, які навіть в умовах інвестиційного голоду і несприятливої кризової

атмосфери глобального розвитку і конкуренції давали б можливість ефективного і результативного проходження етапів припинення процесів деіндустріалізації та переходу на шлях неоіндустріалізації, інноваційного, випереджального промислового розвитку, як локомотива соціально-економічної динаміки. Досвід традиційної радянської тотально-мобілізаційної індустріалізації не може бути застосованим, тому що в умовах існуючої ринкової системи він дасть лише негативний ефект.

Актуальність цієї проблеми ще більше загострюватиметься для транзитивних країн у перспективі по мірі наростання глобальної конкуренції і внутрішніх конфліктів системи глобалізму. Особливо це стосується України, яка має складну промислову систему і систему промислової власності, при яких державні важелі управління, планування і регулювання вкрай ослаблені.

Розробка концептуальних засад неоіндустріалізації транзитивних країн, особливо таких, як Україна, є невідкладним завданням, бо без її розробки та застосування національна промислова політика буде хаотичною і неконкурентоспроможною. Вона не вирішить імперативних і стратегічних завдань. Це повною мірою стосується й інших транзитивних країн, особливо країн СНД.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам нової глобальної індустріалізації, реіндустріалізації, нової промислової революції присвячено багато наукових праць як у розвинутих країнах (США, країни ЄС, Японія), так і в транзитивних, зокрема країнах СНД (Росія, Білорусь, Казахстан, Україна).

Вчені-економісти США, зокрема П. Марш, говорять про нову економічну модель, яка передбачає всебічний розвиток виробничого сектора як основи здорової економіки.

Дослідники провідних країн ЄС наголошують на необхідності здійснення нової промислової політики в еру глобалізації як головної конкурентоспроможної стратегії для підтримки стабільного розвитку в умовах глобальної кризи.

Російські вчені також розглядають нову індустріалізацію як антикризову стратегію

розвитку країни та дискутують про конкретні механізми її здійснення на мікрорівні. Серед них: С. Губанов, В. Наймушин, С. Глаз'єв, О. Романова, Ю. Лаврикова, М. Гузев, Л. Логінова та інші.

Білоруські вчені-економісти В. Байнев, В. Винник вважають, що неоіндустріалізація пов'язана як з розвитком національної індустрії, так і з інтеграцією транзитивних країн СНД в інших регіональних об'єднаннях.

В Україні про невідкладну необхідність модернізації та неоіндустріалізації промисловості заявляють такі знані вчені, як В. Геєць, А. Амоша, В. Вишневський, О. Білорус, А. Чухно, А. Задоя та інші.

Разом з тим бракує узагальнення концептуальних положень нової індустріалізації, реіндустріалізації, що висунуті вченими із транзитивних країн, зокрема країн СНД.

Метою статті є аналіз і узагальнення концептуальних положень неоіндустріалізації, які запропоновані вченими деяких транзитивних країн СНД, з метою застосування цього досвіду для України.

Виклад основного матеріалу. Імперативи безпечного розвитку, що присвячені структурної та інституціональної модернізації російської економіки, вибору посткризової концепції розвитку, зокрема нової індустріалізації, досліджено в працях російських вчених С. Губанова, В. Наймушина [1; 2]. Російський дослідник С. Губанов виводить наступну «формулу» модернізації для Росії: неоіндустріалізація плюс вертикальна інтеграція. Це є формулою виходу країни на державно-корпоративну стадію розвитку, на яку вийшли провідні країни світу, а також шляхом для виходу із системної кризи, подолання системного та стадіального відставання. С. Губанов вважає, що імперативом сучасної стадії індустріального розвитку є органічне поєднання науки, інноваційного виробництва і вертикальної інтеграції відносин корпоративного сектора економіки. Це, на його думку, один із об'єктивних економічних законів, що діє у високорозвинутих економіках, які досягли високого рівня усупільнення та концентрації виробництва і капіталу. З іншого боку, він впевнений, що загальносвітовий процес індустріалізації економіки ще далекий до завершення, всупереч поглядам багатьох адептів теорії постіндустріалізму, які вважають, що переважна доля виробництва послуг в структурі ВНП країн і є магістральним вектором розвитку сучасною цивілізації. Однак, на думку С. Губанова, на сучасному етапі розвиток економіки авангардних країн відбувається за рахунок виробництва саме засобів виробництва, а не послуг.

Він також розглядає неоіндустріалізацію в її історичному або временному розвитку як другий етап або фазу інтегрального процесу індустріалізації, стверджуючи, що перша фаза індустріалізації мала на меті електрифікацію

продуктивних сил суспільства і способу виробництва, яка виступила основою для подальшої їх еволюції, а саме – автоматизації. Результатом другої фази індустріалізації є створення автоматизованих або технотронних продуктивних сил. Розкриваючи взаємозв'язок вертикальної інтеграції та неоіндустріалізації, він доводить, що електрифікованим продуктивним силам властива форма горизонтальної інтеграції і монополістична стадія капіталізму у двох формах: приватномонополістичній та державно-монополістичній. Технотронним же продуктивним силам властива вертикальна інтеграція із збереженням ключових елементів горизонтальної, що відповідає державно-корпоративній стадії капіталізму.

Інший російський вчений – В. Наймушин – розвиває його бачення сучасних процесів індустріалізації та виокремлює головний фактор, що сприяє лідируючому положенню розвинутих країн у матеріальному виробництві: зростання ролі великих вертикально інтегрованих корпоративних структур, що охоплюють усі ланцюги відтворювального циклу та здатні усталено фінансувати НДДКР, проектування, опанування, масове серійне виробництво, реалізацію і післявиробниче обслуговування продукції нового покоління.

Механізм функціонування вертикально інтегрованих корпорацій, заснований на раціональному поєднанні можливостей корпоративного стратегічного планування, ринкового саморегулювання та партнерської взаємодії з державою, має особливо значення для транзитивних країн СНД з кількох причин.

По-перше, не виправдала себе стратегія виживання на самоті, що призвело в окремих випадках до розпаду крупних науково-виробничих об'єднань, які мали стратегічне значення для транзитивних країн. По-друге, розвиток вертикально інтегрованих структур забезпечує ефективну інтеграцію на різних рівнях з ринками країн як «близького», так і «далекого» зарубіжжя, сприяє інтеграції у світовий глобальний ринок.

Нова формула неоіндустріального розвитку Росії, що запропонована С. Губановим та розвинута В. Наймушиним, у прикладному аспекті передбачає формування вертикально інтегрованих приватно-державних та державних корпоративних структур, які мають створювати, опанувати, масово виробляти та реалізовувати інноваційні продукти. Одним із негативних факторів діяльності таких компанії може стати обмеження конкуренції та розвиток монополізму в окремих секторах. Позитивом є те, що великі вертикально інтегровані корпорації за рахунок регулювання рентабельності у проміжних ланках дозволяють знизити трансакційні витрати по всьому технологічному ланцюгу і, відповідно, підвищити ефективність виробництва кінцевої інноваційної продукції. Інноваційні корпорації мають великі можливості

щодо концентрації наукового, промислового, ресурсного та людського капіталу, збільшуючи швидкість та масштаби його розширеного відтворення. У таких корпораціях з'являються і нові можливості для підвищення якості та конкурентоспроможності кінцевих виробів.

На основі розвитку вертикально інтегрованих корпорацій економіка транзитивних країн може отримати найбільш прогресивні форми раціональної організації промислового виробництва. Цілком очевидним є те, що такі компанії повинні мати суттєву державну підтримку. Для цього треба передбачити як відповідне державне фінансування, так і пріоритетний розвиток декількох галузей та технологій, які зможуть розвиватися пришвидшеними темпами в рамках приватно-державних та державних вертикально інтегрованих корпорацій. Серед пріоритетних технологій варто виділити: універсальні нанотехнології, біотехнології, нові медичні технології та технології подовження життя, що є вигідними для вкладення капіталу, а каталізатором переходу до неоіндустріалізації мають стати такі галузі, як авіація, космічна, суднобудування, електронна, енергетична, транспортне машинобудування та інші.

Російські вчені О. Романова та Ю. Лаврикова розглядають промислову політику як інструмент неоіндустріалізації регіональних промислових систем [3]. Основою такої політики є формування конкурентоспроможної структурно збалансованої промисловості. В її рамках мають поєднуватися розвиток інтелектуального ядра промисловості з її «несучими» галузями, що сприяють розвитку ключових технологій. З іншого боку, така політика як один із інструментів стратегії соціально-економічного розвитку повинна забезпечувати баланс між соціальною, екологічною та економічною сферами. Разом з тим необхідною є розробка стратегії соціально-економічного розвитку, основою якої має бути не тільки структурно збалансований розвиток економіки, а й оптимальна взаємодія усіх секторів економіки, у першу чергу, мінерально-сировинного та обробного. Розглядаючи проблему неоіндустріалізації економіки як своєрідну альтернативу становленню постіндустріальної економіки, російські дослідники доводять, що неоіндустріалізація є найактуальнішою стратегією соціально-економічного розвитку країни, особливо її старих промислових регіонів, зокрема Уралу. Треба відзначити роботи іншого російського дослідника – С. Кимельмана, який вирішує це завдання і пропонує інтегровану ресурсно-переробну модель як неоіндустріальну стратегію розвитку деяких регіонів Росії [4]. У цьому випадку розвиток має відбуватися не через збільшення експорту сировини, а шляхом поглиблення її переробки та розширення ринку продукції поглибленої переробки. Провідні сектори обробної промисловості у даних умовах повинні стати стабільною економічною базою для розвитку інших виробництв і видів економічної діяльності.

Неоіндустріалізацію як антикризову стратегію розвитку Росії ідентифіковано в роботах російських вчених М. Гузева та Л. Логинової [5].

Вони вважають, що сучасна глобальна системна криза як на Заході, так і на Сході є, по суті, кризою моделі розвитку. Тому саме неоіндустріалізація та вертикальна інтеграція повинні стати посткризовою або антикризовою моделлю соціально-економічного розвитку. Якщо наздоганяти неоіндустріальні держави, спираючись на розвиток трансформаційної економіки сировинного переділу, то результатом буде ще більше відставання. Єдиним шляхом ефективного розвитку транзитивних країн може стати форсована неоіндустріальна модернізація, можливо, з використанням мобілізаційних механізмів.

Заслуговує на увагу концепція неоіндустріалізації, запропонована вченими з Білорусі В.Ф. Байневим та В.Т. Винником [6], яка пов'язана як з розвитком національної індустрії, так і з об'єднанням зусиль через інтеграцію в Союзній державі Росії та Білорусі та економічною інтеграцією транзитивних країн СНД в інших об'єднаннях. Разом з тим вони вважають, що головні труднощі на шляху побудови Союзної держави Росії й Білорусі та інтеграції в рамках Митного Союзу, ЄврАзЕС і СНД обумовлені тим, що пострадянські країни орієнтовані на ліберально-ринкову, конкурентну доктрину розвитку. Це, на їхню думку, дезінтегрує економіку та суспільство цих країн, змушує бачити в одному до одного лише конкурентів, яких мають послаблювати, поглинати та знищувати, що призводить до газових, нафтових, молочних та цукрових війн, які вже сьогодні перетворилися і на повноцінні війни між колись братськими народами Росії та України. Головним аргументом прибічників інтеграції в рамках СНД, Митного Союзу та ЄврАзЕС є той факт, що сьогодні у світі ліберально-ринкова, конкурентна модель розвитку втрачає свою популярність, а їй на зміну приходить нова система цінностей, що передбачає кооперацію та інтеграцію економічних систем усіх рівнів між країнами. Це підтверджується на прикладі розвинутих країн, в яких інтеграційний ефект на рівні підприємств та окремих фірм реалізується у вигляді концентрації капіталу під контролем крупних і зверх крупних корпорацій. Такі країни як США, Велика Британія, Японія, Франція, Німеччина демонструють посилення монопольної влади своїх ТНК у світі, які здійснюють вертикальну та горизонтальну інтеграцію виробничих процесів. У той же час роль малих та середніх підприємств, як локомотивів інноваційного розвитку цих країн поступово зменшується. На рівні національної економіки інтеграційний ефект реалізується завдяки посиленню ролі держави, що є системним інтегратором економіки та суспільства. На глобальному рівні інтеграційний ефект досягається за рахунок об'єднання в рамках економіч-

них і політичних об'єднань типа ЄС, G7, ОЕСР, НАТО тощо. За оцінкою відомого білоруського вченого-економіста С.А. Пеліха, сукупний інтеграційний ефект Євросоюзу за рік складає біля 100 млрд євро.

Отже, як вважають білоруські вчені, дезінтеграційна ліберально-ринкова модель економічного розвитку деяких транзитивних країн СНД, зокрема Росії та Білорусі є нездоланною перешкодою на шляху об'єднавчих процесів у регіоні.

Серед українських вчених вагомий вклад у дослідженні теоретичних аспектів неоіндустріалізації транзитивних країн, зокрема України, та їх еволюції в умовах панування світової системи глобалізму належить академіку НАН України О.Г. Білорусу. Неоіндустріалізація України, на його думку, передбачає модернізацію та структурну перебудову економіки. Для цього потрібно виявити базисні структурні диспропорції в українській економіці та зайнятися проектуванням нової економічної системи, адаптованої до жорстких викликів глобальної перманентної кризи. Проте така перебудова не може бути здійснена у стислі терміни, тому необхідним є комплексний системний підхід із використанням ефективної фіскальної і грошово-кредитної політики, переходом на нові технології та заміною основних виробничих потужностей, бажано на вітчизняній технологічній базі. Серед головних завдань модернізації економіки України – підвищення енергоефективності і міжнародної конкурентоспроможності. У зв'язку з цим Україна повинна перейти до використання власних енерго-резервів та забезпечити реалізацію стратегічної програми неоіндустріалізації на інтелектуальній основі [7].

Необхідність нової індустріалізації України через оновлення вторинного сектора економіки в умовах кризи доведено Е.В. Прушківською, а базовими галузями соціально-економічного зростання, на її думку, повинні стати високотехнологічні галузі виробництва. Розвиток даних галузей відкриє можливість прискореного руху до постіндустріального суспільства, підвищить продуктивність праці, зменшить споживання природних ресурсів та покращить стан навколишнього середовища [8].

Група українських вчених-економістів на чолі з академіком НАН України В.М. Гейцем доводить, що неоіндустріалізація щільно пов'язана з модернізацією української економіки, яка передбачає її диверсифікацію та перехід на інноваційний шлях розвитку.

Головним змістом модернізації стає мобілізація структурних, технологічних та соціальних джерел підвищення ефективності, принципово нових інституційних економічних та організаційних форм інтеграції індустріального і

постіндустріального укладів, формування національної інноваційної системи та її включення у розширене відтворення [9]. Це довготривалий процес, який потребує державної підтримки та здійснення реформ на основі стратегії економічної і політичної інтеграції України в європейській структурі.

Висновки. Узагальнюючи концептуальні положення неоіндустріалізації, що запропоновані вченими транзитивних країн СНД, виділимо головні її складові. На мікрорівні – це стратегія вертикальної інтеграції виробничих та бізнес-процесів, на макрорівні – стратегія економічної інтеграції на рівні держав та регіональних об'єднань. Головною антикризовою стратегією розвитку транзитивних країн та України є структурна та інституціональна неоіндустріальна модернізація економіки, яка передбачає її диверсифікацію та перехід на інноваційний шлях розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Губанов С. Неоиндустриализация плюс вертикальная интеграция [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://institutions.com/general/1129-neo-industrializaciya.html>.
2. Наймушин В. «Постиндустриальные» иллюзии или системная «неоиндустриализация»: выбор современной России / В. Наймушин // Экономист. – 2009. – № 4. – С. 47-52.
3. Романова О.А. Промышленная политика как инструмент неоиндустриализации региональных промышленных систем / О.А. Романова, Ю.Г. Лаврикова // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2012. – № 6(24). – С. 67-77.
4. Кимельман С. Интегрированная ресурсно-перерабатывающая модель / С. Киммельман // Экономист. – 2012. – № 1. – С. 11-22.
5. Гузев М. Неоиндустриализация как выход из кризиса / М. Гузев, Е. Логинова // Материалы междунауч. конф. «Воздействие глобального экономического кризиса на регионы Юга России», г. Волгоград, 24 сентября 2009 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.finanal.ru/011/neoindustrializatsiya-kak-vykhod-iz-krizisa?page=0,4>.
6. Байнев В.Ф. Система неокolonизации и ее функционирование как главная причина хронического кризиса стран бывшего СССР / В.Ф. Байнев, В.Т. Винник // Экономическая и философская газета. – 2009. – № 43. – 30 октября.
7. Білорус О.Г. Проблеми глобальної модернізації та імперативи неоіндустріалізації транзитивних країн / О.Г. Білорус // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 9-10. – С. 3-6.
8. Прушківська Е.В. Неоиндустриализация как процесс оновлення вторинного сектору економіки у період економічної нестабільності / Е.В. Прушківська // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2013. – Випуск 28, т. 1. – С. 191-197.
9. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.